

HÜSREV HATEMİ'NİN ŞİİRLERİNDE METİNLER ARASILIK BAĞLAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME GİRİŞİMİ

Dr. Yakup GELİR*

Öz: Ortaya çıkışı 1960 sonrasına tekabül eden metinler arasilik, yazınsal estetiği ve çok sesliliği görünür kılmaya, anlam katmanlarını çoğaltma ile anılır. Metinleri birbiriyle ilişkilendirme, metni farklı biçimlerde okuma ve her okumada anlam üretebilme imkânı, yazar ve okura yazma ve anlamlandırma özerkliğini sağlama, önceki metinleri şimdiye taşıyarak ikisi arasında metinsel ilişkiyi icra etme, metni düşünsel, tarihsel ve sanatsal hususlarıyla uzam içerisinde konumlandırarak, evren ve insanı anlatma kaygısını öncelikli kılmakla dikkat çeken metinler arasilik, bu özellikleriyle sanat ve düşünce dünyasında sürekli göz önünde olmuştur.

İfadenin Kıta Avrupası'nda kavramsallaştırılmasıyla başlayan süreci, Türk edebiyatında tartışma, edebî üretimde bulunma, metni buna göre kurgulama şeklinde karşılık bulmuştur.

Türk edebiyatında bu anlamda edebî üretkenliği ve metinler arasilığı eserlerinde kullanabilme açısından ilgiyle takip edilen/edilecek sanatçılardan biri Hüsrev Hatemi'dir. Uzun yıllar süren şiir serüveninde, Hatemi'de metinler arasilik; din, kültür, tarih ve düşünce ile iç içe; çağ, insan ve evrenle ilişkili, manayı ayrışık parçalardan uzamsal bir bütünlüğe ulaştırıp insanı görünür kılan bir niteliktedir. Bu bağlamda onun şiir dünyasında metinler arasilik; metnin örülüşünde söz sahibi, anlamı derinleştiren, genişleten, yayan; başka metinlerin konuşulmasını gerekli gören bir hususiyet taşır. Hatemi'de metinler arasilik kavramının beliren diğer bir yüzü, çağın insanına odaklanmasıdır. Çağın tedirginlikle, arayışla, varoluşsallıkla beliren insan profili için metinler arasilik, çözüm isteğini sembolize eder. Burada insan, evren, anlam, diğer metinlere ulaşma ve metnin görünürlüğünü belirginleştirme, insanın hakikat ve benlik arayışı, metni soyutlanmış bir atmosferden sosyal bir atmosfere taşıma öne çıkan konulardır. Bu çalışmada Hüsrev Hatemi'nin şiirlerinde metinler arasilik inşaa gerekçesi; insan ve sanatla ilişkisi, dâhil olduğu metinlerin anlam evreni içindeki yeri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüsrev Hatemi, şiir, metinler arasilik, metin, insan, evren, anlam.

AN ATTEMPT TO ANALYZE IN THE CONTEXT OF INTERTEXTITARIAN IN HÜSREV HATEMİ'S POEMS

Abstract: Intertextuality, which emerged after 1960, is referred to by making literary aestheticism and polyphony visible and multiplying the layers of meaning. The ability to associate texts with each other, to read the text in different ways and to produce meaning in each reading, to provide the writer and reader with the autonomy of writing and meaning, to carry out the textual relationship between the two by carrying the previous texts to the present, to tell the

ORCID ID : 0000-0002-9204-0768

DOI : 10.31126/akrajournal.1072952

Geliş tarihi : 13 Şubat 2022 / Kabul tarihi: 08 Haziran 2022

*Millî Eğitim Bakanlığı.

universe and human by positioning the text in space with its intellectual, historical and artistic aspects. Intertextuality, which draws attention by prioritizing its concern, has always been in the spotlight in the world of art and thought with these features. The process, which started with the conceptualization of the expression in Continental Europe, found a response in Turkish literature as discussion, literary production, and editing the text accordingly. In this sense, Hüsrev Hatemi is one of the artists to be followed/to be followed with interest in terms of using literary productivity and intertextuality in his works in Turkish literature. Intertextuality in Hatemi in his poetry adventure that lasted for many years; intertwined with religion, culture, history and thought; It is related to the age, man and the universe, and has a quality that makes the human visible by bringing the meaning from disjointed parts to a spatial integrity. In this context, intertextuality in his poetry world; having a say in the construction of the text, deepening, expanding and spreading the meaning; It has a feature that makes it necessary to talk about other texts. Another aspect of the concept of intertextuality in Hatemi is his focus on the people of the age. Intertextuality symbolizes the desire for a solution for the human profile of the age, which emerges with uneasiness, search and existentialism. Here, human, universe, meaning, accessing other texts and clarifying the visibility of the text, human's search for truth and self, moving the text from an isolated atmosphere to a social atmosphere are the prominent issues. In this study, the reason for the construction of intertextuality in Hüsrev Hatemi's poems; the relationship between human and art and the place of the texts in the universe of meaning are discussed.

Key Words: Hüsrev Hatemi, poetry, intertextuality, text, human, universe, meaning.

1. Giriş

Metinler arasılık; belli bir gösterene sıkı sıkıya iliştilmiş bir kavramdan gösterenlerin potansiyel olarak sonsuz oyununa dönüşen anlamı kodlayan (Eagleton, 2014: 139), örtüşen metinlerden daha geniş bir metin iddiasında bulunan edebiyat kavramlarından (Jameson, 2005: 200). “Farklı kültürlerden gelen, birbirleriyle diyalog kuran, kavga eden, birbirlerinin parodisini yapan çok sayıda yazıdan oluş(an)” metin ifadesini karşılayan metinler arasılığın, ortaya çıkışı ve kavramsallaştırılması 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşir (Barthes, 2013: 67). Julia Kristeva ve Roland Barthes’ın girişimleriyle kavramsal bir nitelik kazanan; çağın kültür, tarih, felsefe, sanat ve psikolojisini yansıtan metinler arasılık, metnin salt belirli düşünce ve olaylarla örülmesi yerine çerçevesini geniş tutarak, başka sözce ve disiplinlerle ilişkilendirilmesidir (Aktulum, 2000: 7). Kristeva’nın deyimiyle “metinlerin bir permütasyonu, bir metinler arasılık olduğunu; belirli bir metnin alanında, diğer metinlerden alınan sözcelerin kesiştiği ve birbirini nötralize ettiği” metinler arasılığı dönük bu kavramlaştırmada önceki metinlerin tahlil edilebileceği gibi yeni metinlerin de bu anlamda oluşturulabileceği fikri öne çıkar (Kristeva, 1980: 36).

Metinler arasılık, metnin çözümlenmesinde, oluşumunda farklı metin ve disiplinlerden yararlanılabileceği, iletişim kurulabileceği görüşünü kuramsal anlamda telkin ederek metnin özel bir alanda konumlanmasını öngörür. “Metnin dil içindeki metinlerin tümüyle uzaktan ya da yakından ilişkili olma-

sı(nı)” sağlayan bu konum, onun düşünsel, sanatsal ve felsefi anlamda birçok söylemin dâhil olduğu bir içeriğe bürünmesini sağlar (Göktürk, 1994: 50). Böylelikle karmaşık, farklı söylemlerin bulunduğu ve geçiş alanı izlenimi veren metin, önceki yüzyılların birikimlerine açık, çağdaş insana dönük yüzüyle belirir. Metnin anlam örgüsünde çoğulculuğu, çoksesseliliği, katmanlılığı, dikey ve yatay okumayı karşılayan bu husus, anlamı merkezden çevreye yayma, içinde bulunulan zamanın ötesine geçme, geçmiş şimdije taşıma hususlarını haizdir. Anlama devinim kazandıran bu hususla birlikte metnin anlatımında da farklı söylem ve sesler bir mecrada biçimlenerek, çoklu bir görünüme dönüşür. Böylece metin, ilişkilendirildiği söylem ve metinler üzerinden birden çok anlam üretme potansiyeli edinir. Diğer bir deyişle metnin ilintili olduklarından hareketle her okumada başka manalarla karşılaşılır. Bu doğrultuda metin, bitmiş, sona erdirilmiş bir ürün olarak değil de, oluşum hâlinde bulunan, başka metinlerle, başka kodlarla bağlantılı bir özellik taşır (Barthes, 1993: 139).

İnşa edilen çoğul ve katmanlı anlam evreni, metni klasik yaklaşımın dışına taşır. Metin artık kendisini besleyenlerle yeniden anlam üretebilmek, özgüllüğünü ve özerkliğini görünür kılarak anlam ve anlatım olarak klasik metin anlayışından ayrılır. Bu gelişim sözün tek başınlığını yadsıyarak, onu insanlığın tarihsel süreçteki değişim ve gelişimiyle örtüştürür. Daha doğrusu bugün gelinen noktada her şeyin oluşumunda görülen birikim ve birbirine eklemelenme, metin için de geçerlidir. Metin de yüzyıllardır süren ve bir mecrada biçimlenmiş düşün ve yazının bir sonucudur. Bu bağlamda metin, tek başınlığı değil, ayrışık söylemlerin anlam kattığı, anlamlandırıldığı ve diğer anlam unsurlarıyla yeni anlam üretmeye olanaklı çatı görevini üstlenir. Metin, “yatay ve dikey iplikler hâlinde hem çağdaş hem tarihsel etkilerin birleştiği bir dokumaya benzet(ilererek)” onun arkasındaki “atkı” ve “çözgüler(e)” dikkat çekilmektedir (Gökalp-Alpaslan: 2009: 436). Diğer bir ifadeyle “disiplinler arası bir kavram olan metinler arasılık (Intertextualität), -her ne kadar farklı disiplinler tarafından farklı tanımlansa da- edebiyat bilminde bir metnin bir başka, öncel metinle (Prätex) olan ilişkisi, bağıntısı, hatta başka metinlerin dönüşüme uğraması” olarak kabul edilir (Ekiz, 2007: 124).

Görüldüğü üzere tanımı ve ilişkilendirildiği disiplinler açısından hakkında birçok belirlemenin söz konusu olduğu metinler arasılık, postmodernizm ve yapısökümcülük ile temellendirilir:

“Temelini postmodernizm ve yapısökümcülük’ten alan metinler arasılık, başta Kristeva olmak üzere Barthes, Riffaterre ve Genette gibi birçok dilbilimci ve gösterge bilimcinin geliştirdiği bir metin çözümleme yöntemidir. Söz konusu yöntem göre her metin, kendinden önce üretilmiş metinlerle doğal bir bağ kurmaktadır; bu doğrultuda bir metnin okuyucusu kadar anlamı

vardır ve her okuma, okuyanın bilgi birikimine ve okuma sürecine bağlı olarak değişebilmektedir.” (Gündoğdu, 2012: 1893).

İlişkili olduğu kavramlar ve içerdiği değişimle metin açısından farklı bir perspektif sunma iddiasında bulunan metinler arasılık, metnin değişik yönlerden okunmasını öngörür. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle ilişkilendirildiği postmodernizm ve yapısökümcülük üzerinden bunun gerçekleştiğine tanık olunmaktadır. Bu doğrultuda “yapıbozumculuğun saiki, bunu kabullenerek, bir metnin içinde bir başkasını aramak, bir metni bir başkası içinde eritmek ya da bir metni bir başkası içinde inşa etmektir.” (Harvey, 1996: 67). ifadesiyle postmodernizmin eleştirel söylemi yapısökümle (yapıbozum) anılan ve geniş bir çerçeveye oturtulan metinler arasılık, şiirden romana, tiyatrodan sinemaya, resimden mimariye kadar çok geniş bir kullanım alanına sahip(tir) (Bars, 2013: 69). Farklı alanlarda varlığını sürdüren kuramın metin düzleminde görülmesi, tanım ve muhteva olarak birçok betimlemenin sığıldığı bir değişimi ihtiva etmektedir.

“Önceleri metinler, çoğunlukça tarihe, yazara, yazarın psikolojisine, ereklerine göre ele alınıyordu. Ancak sonradan söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirleriyle karışıkları, her yazınsal metnin aslında ‘çok sesli’ özellikte olduğu, metnin ve anlamın büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerinin bağlı olarak üretildiği savı ileri sürülerek yeni bir metin tanımı ve anlayışı ortaya konur.” (Aktulum, 2000: 7).

Metindeki değişim sürecine işaret eden bu dönüşümle, metni belli şartlarla koşullandıran ve betimleyen yaklaşım, yerini metne farklı unsurların dâhil olduğu bir anlayışa bırakır. Artık metin tek faktörün oluşturduğu, biçimlendirdiği konumdan karmaşık ve başka sözce, kavram ve ifadenin dâhil olduğu bir metne evrilir. Diğer bir tabirle metinler arasılık kuramı, metnin oluşumunda etkin olan ben/biz merkeziliğin karşıtı olarak konumlanmıştır. Çünkü kuramdan önce kimlik ve ideolojilerin etkisiyle metnin görünürlüğünü ön plana çıkaracak bir yaklaşım söz konusu değildir. Eser, yazarın büyük bir çabası olarak görülür. Etkisinde kalman veya ilişkili olunan yapıtlardan söz edilmez. Böylelikle eserdeki başarı, yazar ve eserine hasredilerek; okur ve diğer unsurlar dışarıda bırakılmaktadır. Fakat çağın ve insanın değişmesi sonucunda önceki metinlerin de dikkate alındığı, yazar kimliğinin belirsizleştiği bir edebî kuram şekillenir. Açıklamak gerekirse 20. yüzyılda “yazı, öznenin sürekli elimizden kaçtığı, tarafsız, karmaşık ve belirsiz bir alandır; yazı yazan bedenin kendisinden başlamak üzere her tür kimliğin yok olduğu bir bütündür” ifadeleri çerçevesinde yazar ve yazı arasında ilişkinin belirsizleşmesi metinler arasılık kavramı için zemin teşkil eder (Barthes, 2013: 61).

Metni, karnaval bir atmosfer içinde konumlandırılan metinler arasılık; anlam, imge ve diğer unsurlarla oluşturduğu metinsel söylemle metne devingenlik sağlar. Metnin kendi içinde ve diğer metinlerle ilişkisinde etkin olan bu devingenlik, anlamın yeniden üretilebilirliği ve çoğaltımı noktasında güncelliğini korur. Metnin farklı biçimlerde ve değişik yaklaşımlara göre okunmasını gerekli kılan bu durum, onun birçok hususu ihtiva etmesinin bir sonucudur. Metnin edindiği bu hususlar, çağın ve insanın tanımıyla ilişkilidir. Çağın ve insanın bir tür izdüşümü olan metinler arasılığa yönelik ciddi bir ilgi belirir. Bu ilgi neticesinde farklı platformlarda kavrama dair başlayan tartışmalar, edebiyat dünyasında makul bir karşılık görür. Artık metin canlı bir organizma gibi her okumada anlamsal bir devinim kabiliyeti kazanır. Çok boyutlulukla ilintili bu husus, kavramın dolaşımını hızlandırır. Bunun sonucunda Dünya ve Türk edebiyatında kavramın yansıdığı veya kavram doğrultusunda incelenecek metinler söz konusudur.

Türk edebiyatında metinler arasılık bağlamında metinleri dikkat çeken sanatçılardan biri Hüsrev Hatemi'dir. Uzun süren şiir serüveni, kendine özgü dili, söylemi başka metinlerle ilişkilendirme becerisi, insan duyarlılığı temelinde geçmiş, bellek ve şimdinin bir aradalığında gerçekleşen anlam evreni onu çağdaş Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biri yapar. Özellikle çağdaş Türk şiirinin biçim ve muhtevasıyla uyumlu şiir dünyası, söylem-imge-kurgu olarak bunu ileriye taşıma uğraşı, anlam-tema-estetik anlamında şiir sanatına kazandırdıkları onu farklı bir yerde konumlandırır. Sanatındaki bu özellikleriyle Türk şiirinde kabul gören Hatemi'nin şiirlerinde dikkat çeken diğer bir nokta da metinler arasılıktır. Metnin kültür, düşünce, duygu ve bellek olarak aynı mana etrafında estetize edilmesiyle sağlanan anlam katmanları, iç içe metinlerden teşekkül etmiş ana metin Hatemi'de metinler arasılığa dair bulgulardır. Bu çerçevede Hatemi'de metinler arasılığın, birçok yönüyle tezahür ettiğine tanık olunmaktadır. Metinlerinde İslâm kültüründen Batı kültürüne, tarih ve divan şiirinden halk kültürüne kadar geniş bir yelpaze söz konusudur. Alınan/atıfta bulunulan her ifade "kendi metninin bir unsuru hâline" gelecek biçimde kurgulanmış; metindeki anlam, imge ve söylemle uyum sağlayacak şekilde tasarlanmıştır (Yılmaz, 2016: 139). Örneğin, Divan ve Halk edebiyatının temelleri üzerine inşa ettiği şiire kendine özgü bir tarz verebilmesi bundandır.* Yine Hatemi'de "musiki, Divan ve Halk şiiri tutkusu, kültürel atıflar, özellikle İstanbul üzerinden yapı(an) göndermeler" onun şiirini farklı kılan unsurlardır (Karaca, 2020: 85).

Hatemi'de metinler arasılık üzerinden metnin muhteva ve biçimine uyum

* Gezeroğlu, Senem "Bir Kalem Tabibi", <http://www.estanbul.com/bir/kalem-tabibi> 15285. htm (Ekleme Tarihi: 11.04.2011, Erişim Tarihi: 10.01.2022)

sağlayan ifadelerle, ait olunan medeniyet ve kültürel süreç ima edilir. Metinlerin arka fonunu oluşturan bu iki faktörle, metnin bir ayağının günümüzde diğer bir ayağının ise geçmişte olduğu izlenimi sağlanır. Bu anlamda “geleekten sıklıkla faydalanan, şiirini metinler arası ilişkilerle besleyen bir şair olarak dikkat çek(er).” (Tonga, 2020) Bir nevi metin, süreklilik arz edecek şekilde gelenek ve kültürle diyalog hâindedir. Bu diyalog, metne üzerine bina edileceği dil, anlam ve temanın uyumlu olmasını sağlar. Netice olarak metnin kendisinden önceki metinlere uzanması, onlarla diyalogu sanatçının metin oluşturma dayanaklarındanır. Bu bağlamda Hatemi ‘Eski sözcükleri, eski terimleri ve eskilerden yapılmış alıntılarını ustalıkla kullanarak, o sözcükleri alıntı olmaktan çıkararak yapıtaşını yapmakla bir gönderme ustası olduğunu’ göstermektedir (C. Süreya’dan akt. Akın, 2009: 18). Bu anlamda Hatemi için “İster edebî (sanatsal) isterse öğretici bir metin olsun, bütün metinler yazarın yaşadığı dönemden, o güne kadar yazılmış ve söylenmiş sözlerden izler taşır.” (Yeşil, 2007: 43). Metnin anlam oluşturma ve beyan etme sürecini zengin kılan bu durum, metni; dil, imge ve söylem olarak farklı kılar. Metnin belirli anlam ve temalar etrafında gelişen bir özellikten uzaklaşarak farklı bileşenlerin dâhil olduğu, her okumada başka anlamların ortaya çıktığı niteliğe bürünür. Bu çerçevede birçok farklı metin ve kavramın şiirinde bulunuşunun arkasında “yazma ve söyleme endişesini de içeren daha geniş bir coğrafyanın, daha derin bir çizginin yansımaları” yatmaktadır (Aycı, 2007: 57). Bu hususlarla Hatemi’nin şiirinde yer edinen metinler arasılık; dilin estetize edilişi ve “şiirin dile getirdiği anlamın büyük kesimini(n) doğal dilin geleneksel işlevli öğelerine taşıt(ılmayacağına)” bir kez daha teyidi anlamına gelmektedir (Göktürk, 1997: 16).

2. Ayrışık Parçalardan Bütünlüğe:

Tasavvuf ve Divan Şiirinden Modern Şiire

Hüsrev Hatemi’de metinler arasılık; “bir dile, kültüre, tarihsel ortama, yazın geleneğine bağlı özellikler gösterir.” (Göktürk, 1994: 50). Bu çerçevede kavram, İslâm kültürünü bugüne taşıyan, bu kültürde ön plana çıkan metinlerle ilintili, tasavvuftan ve Batı kültüründen esintiler içeren özelliklerle belirir. Metne kompleks bir görünüm kazandıran bu husus, metnin anlam olarak içe ve dışa dönük yönünü diğer bir deyişle anlamın merkezden çevreye yayılmasını, çevreden merkeze yoğunlaşmasını sağlar. Böylece metne katılan her sözcük; anlam mecrasının değiştirilmesi, mananın yoğunlaştırılması, derinleştirilmesi ve yayılmasında önemli bir fonksiyona sahip olur. Bu özellik, “şiirlerinde umumî olarak tarihi ve kültürel bir zemin” sağlayarak; metnin kaynaklarını, aidiyetini ve üzerine inşa edildiği perspektifi ve içinden geldiği kültürü yansıtır (Özarlan, 2002: 20). Metinler arasılık, metnin inşa sürecinde

örtüşen metinlerden yararlanma ve bu metinlerle anlam üretme işlevini üstlenir. Böylece metin, dışı kapalı, anlamı kendi başına üretebilmekten başka metinlerin dâhil olduğu bir sürece evrilir. Bu süreçte şiirin oluşumunda modern unsurların yanında kültür, tarih, tasavvuf ve divan şiiri de etkindir. Bunların metin içinde kurgulanması sonucunda oluşan anlamla metnin mana evreni, modern insanı ve dünyayı içine alacak şekilde genişler.

Buna dair örneklerden biri “Neylerin Çağırıldığı” şiiridir. Ayrılık ve sevgi temleri üzerine kurulu metinde, metnin başlığı ve Mevlânâ’ya ait iki dize dikkat çekmektedir. Başlığa yerleştirilen ney ve sonra gelen Mevlânâ’ya ait iki dize, metni tasavvuf ve Mevlânâ’nın öğretileriyle ilişkilendirir. Özellikle başlığın içerdiği anlam daha doğrusu neye atfedilen çağırma eylemiyle; şiir, tasavvuf geleneği ile modern insanı buluşturmaya yönelik teşebbüsü içerir. Başlıktan sonra Mevlânâ’nın iki dizesiyle bu teşebbüs, somut bir düzlemde dillendirilir:

Hasretten parçalansın da yüreğim

Ayrılış derdini dökebileyim (Hatemi, 2013: 14).

“Hasret, parçalanmak, yürek, ayrılış, dert ve dökebilmek” gibi kelimelerle dramatize edilen sevgi ve ayrılık temaları vurgulanır. Diğer bir ifadeyle iki duygunun şiddeti etrafında örülen hasret ve ayrılığı yaşama arzusu, temayı tasavvufla ilişkilendirir. Özellikle ayrılıktan duyulan memnuniyetin ifade edilmesinin içerdiği tasavvufi kavramlar, tasavvuftaki sevgili ve âşık ilişkisine işaret eder. Tasavvufi anlayışa göre sevgiliden ayrı kalma, aşığın olgunlaşmasını sağlar. Nitekim Mevlânâ şiirini bu mana üzerine kurgulamıştır. Hatemi de şiirini aynı anlam kurgusu üzerinde temellendirerek metinler arasılık üzerinden, tasavvufun günümüzde görünme biçimini, metnin dayanak noktalarını ve beslendiği kültürel iklimi açıklamakla “şiirlerinde tasavvufi motifleri ve mistik atmosferi hâkim unsur olarak” etkin kılar (Sılay, 1988: 49). Böylelikle Hatemi, kültürel sürekliliğin ve ait olunan değerlerin şimdinin içinde olabileceği imkânlarını ararken, Mevlânâ gibi ayrılığı imgeleyen bir dil kullanır:

Daha fazla seninleyim, ben uzaktan uzaktan

Duvarlar berisindeyiz böyle

Yakınır mıyım ayrılıktan

Ruhlar öteden beri yalnız, kim anar sevgiyi (Hatemi, 2013: 16).

İlk üç dizede hâkim olan ayrılık, son dizede pekiştirilmiştir ve manayı derinleştiren bir şekilde belirir. “*Daha fazla seninleyim, ben uzaktan uzaktan / Duvarlar berisindeyiz böyle / Yakınır mıyım ayrılıktan / Ruhlar öteden beri, yalnız, kim anar sevgiyi*” ibareleriyle dizelerde yer alan ayrılık, tasavvufi bir

anlam yüklenir. Böylece dizelerin üzerine kurulduğu söylem, metni farklı açılardan tasavvuf ile ilişkilendirir.

Metinler arasılığı dair diğer bir örnek “Aylık Ceride” adlı manzumedir. Divan ve halk edebiyatına ait metinlerin bulunduğu şiirde, geçmiş ile günümüz duyarlılık bağlamında mukayese edilir. Zikredilen metinlerden duyarsızlıkla ilgili örnekler sunularak, günümüz insanın profili çizilir. Bu anlamdaki ilk dize Nâîli’ye ait olan “Mestane nukûş-ı suver-i âleme baktık” sözüdür (Hatemi, 2013: 16). Mısranın dış dünyayı izlemekten doğan dingin ve dural atmosferi karşısına oğlu hastanede ölmekte olan kadının parasızlığı ve çaresizliği konulur. Mukayese edilen iki durumla bir taraftan toplumun duyarsızlığı diğer taraftan ise bireysel anlamda trajik fakat topluma teşmil edildiğinde kaygı, tedirginlik, korku ve çılgılık ile derinleşen bir toplumsal umursamazlık söz konusudur. Annenin korku ve tereddüdüyle örülü metinde, Nâîli’nin dizesi üzerinden toplumun bencilliği resmedilir. Toplumun bu tutumunu gösteren diğer bir ifade, divan şairlerinden Revani Çelebi hakkındadır:

Be Revani sana neler dediler

Bal tutan parmağın yalar dediler (Hatemi, 2013: 16).

Sultan Bayezid tarafından Mekke ve Medine halkına yardım götürmek için görevlendirilen Revani Çelebi, bazı iddialara göre yardımın bir kısmını zimmetine geçirmiştir (Erünsal, 2008: 30). Bu iki dize ile ironileştirilen Revani hakkındaki iddialar ile toplumun duyarsızlığı özdeşleştirilir. Böylece Revani’nin istikbali etrafında oluşan bu söylemde, oğlu ölmek üzere olan kadının öyküsü sıradanlaşır. Revani’nin şahsında toplumun duyarsızlığı; kadını ve öyküsünü dışarıda bırakıp kendi içinde olumsuzluklardan beslenerek, gayr-i insani bir sürece evrilir. Netice itibarıyla Revani üzerinden geliştirilen söylemle, bir taraftan ikbalini düşünen bir şahsiyet, diğer taraftan oğlunun ölümünü bekleyen bir annenin dramatik yaşamı karşılaştırılarak toplumsal duyarsızlık betimlenir.

Kadının içinde bulunduğu atmosferin trajikliği ve buna karşı toplumsal duyarsızlığı belirtmek için Pir Sultan’a ait “Sen nerede kışlarsın” dizesine de yer verilir. “Sordum Sarı Çiçeğe” şiirindeki bağlamından koparılan dize, günümüz insanının duyarsızlığıyla ilişkili bir anlam yüklenir:

...Ve biz sorduk sarı çiğdeme

Sen nerede kışlarsın diye...

Pir Sultan gibi.

O bücür sarıçiğdem kükredi aslan gibi.

Bıktım sizin şâiraneliğinizden,

(...)

Küçücük bebeler bakımsız ötür,

*Analar ne para ne ilaç bulur,
Sonra da cici beylerime*

Benim kışladığım yer dert olur (Hatemi, 2013: 16).

İlk beş dizede gelişen diyalogda, sarıçıgdeme yöneltile soru ve çiçeğin buna karşı tepkisi ele alınır. Sarıçıgdemin tutumu ve söyledikleri, duyarlılıkla temellendirilmiş bir söylemi ihtiva etmektedir. Nitekim “Bıktım sizin şairaneliğinizden,” ifadesiyle duyarlılıktan soyutlanmış bir atmosfer tenkit edilmektedir. Sonra gelen dört dize bu söylemi açıklar. İlk iki dize ‘bakımsızlıktan ölen bebeklere ve onlar için para-ilaç bulmayan annelere’, üçüncü ve dördüncü dizeler ise ‘sarıçıgdemin nerede kışladığını dert edinenlere’ odaklanır. Sarıçıgdemin söyledikleriyle, duyarlılık odağa alınarak toplumsal sorumluluğa vurgu yapılır. Böylelikle duyarlılık ve gerçeklikten yoksun, insani durumu öteleyen bir tablo çizilerek; toplum eleştirilir. Sonuç olarak metne dâhil edilen metinler arası unsurlarla duyarsızlıkla bütünleşen günümüz insanına işaret edilmektedir.

Metinler arasıyla diğer bir örnek “Kameraman” adlı manzumedir:

*İlim bir kıyl ü kal imiş kabul,
Fakat vakit daralıyor sayın seyirciler
Siz görmüyorsunuz ölüm kameramanı*

Bitirmemi işaret ediyor mutassıl (Hatemi, 2013: 92).

Şiirde, Fuzuli’den ödünçlenen “İlim bir kıyl ü kal imiş” dizesinin işaret ettiği aşk, bu şiirde yerini ölüme bırakır. Fuzuli’ye ait kıt’ada; ilim, aşk karşısına çıkabilecek niteliklerden yoksun olarak betimlenir. Burada insanın, yaşamın ve evrenin sırrı aşk olduğuna işaret edilir. Fuzuli’nin aşkı merkeze alan bu tavrı, Hatemi’de ölüm ifadesiyle tezahür eder. Fuzuli’nin ilim karşısında konumlandığı aşka dair olumlu tutumu, Hatemi’de ölümle yer değiştirerek olumsuz ve karamsar bir biçimde yansır. Bundan ötürü “Kameraman” şiirinde baskın tema olan ölüm, insan ve yaşam arasında bağı koparan bir sebep olarak tasvir edilir. Nitekim ölümün bu şekilde algılanmasında “vakit daralıyor, ölüm kameramanı, bitirmemi işaret ediyor mutassıl” ifadeleri etkindir. Burada ölümün yaşamla çatışmasını ortaya koyan her ifadeyle; önceki dizeden alınan imge, bir sonraki dizeye anlam yoğunluğunu yansıtacak şekilde aktarılmıştır. Bu anlamda her ifade, bir sonraki dizede ölümün etkisini, korkusunu hissettirecek şekilde kurgulanmıştır. Böylelikle dördüncü dize insanın ölüm karşısında korkusunu, çaresizliğini ve ölümün mutlaka gerçekleşeceğine dair düşüncesini simgelerken, Fuzuli’den günümüze değin yaşama dair bakışa da ayna tutar. Fuzuli’de ilme karşın aşk yaşamın merkezinde konumlandırılırken, Hatemi de yaşamın ihyasından çok onu sonlandıran ölümden söz edilir. Bu iki söylem arasındaki fark, yaşama bakışın değiş-

mesinin bir sonucudur. Fuzuli’de aşkın tasavvufi boyutuyla edindiği yaşama sıkı ilişkisi ön plana çıkarılırken, Hatemi’de ölümün somut, soğuk ve hayatı sonlandıran özelliğine işaret edilir. Sonuç olarak metnin atmosferine egemen olan ölüm düşüncesi, manzumeyi İslamiyetle, tasavvufla ve divan edebiyatıyla ilişkilendirir.

Divan şiirinin kolajlandığı diğer bir manzume “Zamanın Sesleri V” adlı eserdir. Metinde Taşlıcalı Yahya’ya ait “Al” redifli gazelin “Bimarım ey ecel bu gece bekle yanımla” dizesi ile “Üçüncü Murad”ı titreden bu beste” ifadesine yer verilerek metnin üzerine inşa edildiği kültürel kodlara odaklanılır:

*Bu akşamüzeri Karagümruk’te, Tanrı’nın hükmü yürürlükte.
Şimdi İstanbul üzerinde, benim göğümün üzerinde
“Bimârım ey ecel bu gece bekle yânim al”
Üçüncü Murad’ı titreden bu beste,
Komşunun pikapından yayılan seste boğuluyor (Hatemi, 2013: 32).*

Metnin anlam evrenini genişleten bu kodlarla derinleşen tema, anlam katmanlarına ayrılarak gelenek, divan şiiri ve tarihle ilişkilendirilir. Bu ifadelerdeki imge, izlek, kelimelerin konumu ve metnin içine taşıdıkları mana; geleneği, divan şiirini ve tarihi bugüne aktarır. Özellikle divan şiirine vukufiyeti, bu şiirden yararlanmasını sağlamakla birlikte “divan edebiyatıyla çağdaş bir estetiği” yakalamasına da imkân tanır.* Bu açıklamalar ışığında sanatçının ‘klasiğe yaslanarak, üslup ve muhteva bakımından çağın dilini yakalayan şiiri’ özgün bir anlatım içermektedir (Öztürk, 2014: 21). Modern ile geçmişin bir arada olabileceğini gösteren bu anlatım, dinamizm kazandırdığı metni çok yönlü bir hale getirir. Metnin yaslandığı bu ifadelerle geleneğin tekrar deneyimlenme isteği ortaya konulur. Bu teşebbüsün gerçekleştirilmesi, metnin anlam olanaklarını, başka metinlerle diyalogunu mümkün kılarak anlam dünyasını zenginleştirir.

3. Metne Dair Kodlamalar: Kur’an ve Halk Türküleri

Hüsrev Hatemi’nin şiirinde dikkat çeken diğer metinler arası unsurlar, Kur’an ve türkülerdir. Hem İslâm hem halk geleneğinin bugüne taşındığını gösteren bu unsurlar, metnin anlam olanaklarını zenginleştirir ve ayrıca metnin temellendirildiği ve ait olduğu kültürel alanları ortaya çıkarır. Kur’an’a ait ifadeler, bu anlamda dikkat çekici özelliktedir. “Yâsin Sükûneti” adlı şiirde, karamsarlık ve hüznün atmosferinden kurtulmanın çaresi olarak Kur’an’dan iki süre ismi zikredilir. Psikolojik açıdan teskin etme ve ruhsal sağaltımla

* Özekinci, Orhan, “Aşk En İyi Anlatan Müslüman Şâir”, *Haberkültür.Net*. www.haberkultur.net.

ilişkilendirilen bu surelerden Yasin sûresi sükûnet, İnşirah sûresi ise kalbin ferahlığı ve neşesi ile anılır (Kur'an-ı Kerim, 2010: 439-444/596).

*Yetmez mi, "Hüzünler Perisi" yetmez mi?
Sana bir "İnşirah Sûresi" neşesi
Bana bir "Yâsin." (Hatemi, 2013: 117).*

Ruhsal dinginlik için zikredilen bu sureler, metnin mana dünyasını Kur'an'la örtüştürür. Başka bir deyişle bununla şiirin; anlam, söylem ve dil olarak yaslandığı kaynaklar ortaya konularak, Kur'an ile metin arasındaki ilişkiye dikkat çekilir. Bu diyalogda önemsenmesi gereken husus, Kur'an'ın psikolojik yönüne yapılan vurgudur. Kur'an'a yönelik bu yaklaşımın kaynağı, şairin 1950'li yıllarda Kur'an-ı Kerim mealini her türlü ruhsal bunalım için ilaç saymasına dayanmaktadır (Denge Dergisi, 2013: 24). Kur'an'ın bu özelliği, metnin mana ve temasındaki omurgayı oluşturmaktadır. Bundan ötürü iki sûre, metnin karamsar ve hüznünlü atmosferini dağıtan bir işlev yüklenir. Kur'an'la oluşturulan metinler arasılığa örnek diğer bir şiir "Medhal" ismini taşımaktadır. Ölüm temasının işlendiği bu şiirde "Her diri şey sudan (hayat bulur)" ayetine göndermede bulunulur: (Kur'an-ı Kerim, 2010: 323/30)

*Sudan olduğunu her dirinin;
Kederler ki gözyaşlarından can bulurlar,
(...)*

Göğe yükseldi suyu, bulut yok (Hatemi, 2013: 193).

Enbiya sûresinin 30. ayetine yapılan atıfla suyun ölüm ve yaşamla ilişkisi sorgulanır. Ayette diriliğin bağlı kılındığı su, yaşamın merkezine yerleştirilmiştir. Su ekseninde gelişen bu söylem, manayı yaratıcı ve varlık bağlamında konumlandırır. Böylelikle suyun arkasındaki gücün yaratıcı olduğuna yönelik ima, varlığın yaşamını ve ölümünü yaratıcı ile ilişkilendirir. Bu söylem, metni kültürel bağlamda İslam kültürüyle bağlantılandırarak, bu kültürün suya, yaşama ve ölüme bakışını ortaya koymaktadır. Su; yaşamın ve diriliğin kaynağı olarak ifade edilirken, suyun olmayışı ölümlü özdeşleştirilir. Su etrafında oluşturan bu anlatımla İslâm kültüründe suyun önemli bir yer tuttuğu vurgulanır. İslâm kültüründe suyun önemine, yaşamla ilişkisine kısacası hayatın merkezinde olduğuna dair belirlemeler mevcuttur. Nitekim ayette su hakkındaki tanımlama ve suyun üstlendiği görev bu düşünceyi destekler.

Metinler arasılıkla ilgili diğer bir örnek "İstanbul'a Ağıt" şiirinde mevcuttur:

İstanbul'a Ağıt
*Kaybettiğim eski İstanbul bir gün,
Yaşlı, hasta bir Beyfendi'nin,*

*Terekesinden çıkacak
-Vefatından bir hayli sonra-
Ben o günü sanmam ki göreyim...
Fakat o gün geldiğinde,
Büyük bir sarı zarf içinde,
Üstünde "Muhibbim" filan Beyfendi'ye,
İthafıyla, yaldızlı eski kent,
Yarı küflenmiş fakat olağanüstü güzel
Zuhur edecek bir evden... (Hatemi, 2013: 159).*

Başlıktan da anlaşılacağı gibi manzumede, ‘medeniyet, kültür, yeşillik, değer, inanç ve saygı’ gibi kelimelerle kentin kaybolan güzelliklerine yolculuk yapılır (Kabaklı, 1991: 235). İstanbul’a bu ilginin temelinde, şehrin geçmişinde yaşanmış güzelliklerin tekrardan yaşanabileceği düşüncesi yatmaktadır. Fakat ilerleyen safhalarda “*O zaman kentimiz çoktaan...*” mısrası bunun gerçekleşeceğine dair şüpheler barındırır. Özellikle “çoktaan” sözcüğüyle bu şüphe güçlü bir şekilde imlenir. Böylece eski İstanbul’un ortaya çıkacağına dair umutlarını yitiren şair umutsuzluğunu, “New” olarak adlandırdığı yeni İstanbul’u “Hani erkek çocukları ürperten /*Himar traşından geçerek İmar görmüş tepeleriyle* /“New İstanbul” sözleriyle anlatır (Hatemi, 2013: 159). İnsan ve doğadan soyut bir şekilde tasvir edilen bu İstanbul, şairin tasavvurunda “benim şehrim” ve “orkestrası zamanın” şeklinde betimlenen İstanbul’dan ayrılır (İlhan, 2015: 70). Kentteki bu değişim, şaire Kur’an’daki kimi kentleri hatırlatır. Diğer bir ifadeyle değer ve iyilikten uzak bu İstanbul; Kur’an-ı Kerim’de ahlaksızlık, bozgunculuk ve haksızlıktan ötürü “İşte onların mahvolmuş yurtları” ayetiyle sözü edilen yıkılmış kentlere benzetilir (Kur’an-ı Kerim, 2010: 150/92). İstanbul, sahip olduğu tarihsel, mimari ve kültürel değerlerini kaybettiği için sözü edilen kentlere benzer hâle gelmiştir:

Beton tepeler üzerinde.

“İşte onların mahvolmuş yurtları.” (Hatemi, 2013: 159).

Şair, kentteki bu değişim ve kaybı “beton tepeler” sözüyle dile getirmektedir. Çünkü beton, metinde hem insan hem tabiat karşıtlığını sembolize etmektedir. Daha doğrusu yüzyıllardır kentte oluşan gelenek ve değerlerin betonla kaybolduğu belirtilir. İstanbul’daki bu değişime tanıklık eden Hatemi, bunu büyük bir sorun olarak görür. İstanbul’un bu değişimi, sanatçıya A’raf suresinin 92. ayetini hatırlatır. Hazreti Şuayb kıssasının yer aldığı bu sûrede bozgunculuktan dolayı yıkılan kentler ve azaba uğrayan insanlar anlatılır. Fakat burada farklılık arz eden bir durum söz konusudur. A’raf suresinde ceza, Allah tarafından verilirken, İstanbul’da bu ceza insanların kendisi tarafından verilmiştir. İnsanların eliyle gerçekleşen bu eylem, şairin “Eski Kocamusta-

fapaşa'yı, eski Beşiktaş'ı, Erenköy ve Göztepe köşklerini ve korkunç bir vurdumduymazlıkla 1983'ten sonra betonlaş(tırılan) Anadoluhisarı arkasındaki yeşil tepeleri an(masına)" neden olur (Userin, 2013: 40).

Hatemi'nin şiir dünyasında Kur'an'dan başka İslâm kültürünün diğer unsurlarına da yer verilir. Bu kültürel unsurlardan biri, "Gidenler Kasidesi" adlı şiirdir. "Gidenler Kasidesi" eseri, Hz. Muhammed'e sunulan "Kaside-i Bürde"nin giriş kısmını oluşturan "Suat'ı götürdüler" dizesiyle başlar: (Hatemi, 2013: 303).

Suat'ı götürdüler, Suat'ı götürdüler,

Suat'ı götürdüler (Hatemi, 2013: 145).

"Gidenler Kasidesi" adlı şiirin hem başlığında ve içeriğinde hem de metinler arası ilişkiler bağlamında anılan "Kaside-i Bürde"de tema, ayrılıktır. Metnin anlam omurgasını oluşturan temanın vurgulanması için başka metinlere başvurulur. Bunun nedenlerinden biri ayrılığın sebep olduğu duygusal ve zihinsel tepkinin yansımaları göstermektedir. Bunlardan ilki yukarıda da belirtildiği gibi Kaside-i Bürde'dir. Diğeri ise '19. yüzyılda İstanbul'da söylenen "Lem'an gidiyor vuslatımız mahşere kaldı" şarkısıdır (Hatemi, 2013: 303). Şair, bu metinlerden hareketle şiirdeki temayı aynı kültüre ait farklı metinlerle ilişkilendirerek güçlendirir. Böylece şiirin tematik anlatımı, farklı zamanlara ait metinlerle bütünleştirilip şiddeti artırılır. Temanın görünür kılınması yanında metinlerin ait olduğu kültür havzasıyla ilgili bazı belirlemeler de söz konusudur. Bu kültüre ait metinlerde zaman ve mekândan bağımsız, birbirine yakın söylemlerin varlığı, benzer kültürel kodlara, kültürel sürekliliğe ve duygu ortaklığına işaret eder. Sanatçının "Her gün veya her yıl hepimizin iç dünyasından veya kamusal bir ortak alandan bir Suat, bir Leman, bir Şems-i Tebriz kaybolup gidiyor." sözleri de bu düşünceyi destekler (Hatemi, 2013: 303). Tema bu şekilde genelleştirilerek duygunun ortaklığı vurgulanır. Netice itibarıyla "kültürün binlerce kaynağından çıkarılmış alıntılardan oluşmuş bir bütün" olan metinde, aynı kültür hinterlandında duygu ve ifadelerin benzer tepkilerle karşılık bulması, metinler arasılıkla ilişkilendirilebilecek bir husus olarak dikkat çeker (Barthes, 2013: 65).

Hüsrev Hatemi'nin şiirlerinde metinler arası unsurlardan bir diğeri türkü ve şarkılardır. "Geçmiş ve geleceği 'an'da bütünleyen bu şiir(de)" türkü ve şarkılardan yararlanılmakla onlardaki atmosfer, ruh ve dil bugüne taşınır (Barbarosoğlu, 2020: 105). Buna dair örneklerden biri "Şarkı-Türkülerle Hesaplaşma I" adlı manzumedir. Şiirin içerisine "Urfalıyam Ezelden, Elhân-ı Şitâ" türkü ve şiiri serpiştirilerek hem iki metin hatırlatılmış hem bugünkü kültürel ortamda bu eserlerin nasıl algılandıkları üzerinde durulmuştur:

Urfalı sayılmam ezelden Ömer Beyefendi;

*Fakat güzelden de sârfınazâr edemem
Gözü mü çıksın buyurdunuz gönlünüzün?
Hayır, bunu temenni edemem.
(...)
Ah zalim zaman ve kibritsiz...
Kibritsiz ateş yakan duhteran...
Kar düşüyor şimdi mutassıl,
Kar musikisini de kalmadı duyan.
(...)
Geldin mi, bekleniyordun da diyemem
Beklenmiyordun da...
Gidelim, pekâla, düşelim yola
(...)
Tek kişinin yüreğinde bir sızı
Varsa eğer ardımda.
Bana yeter ve bu da olmazsa olur
Ardına düştüğüm şu anda,
Yüreğimde bir huzur
Ve ötelere bir merak (Hatemi, 2013: 200).*

Kolajlanan iki metinle şiirde çok katmanlı bir anlam dünyası inşa edilir. Öncelikle geçmiş ve şimdinin kültürel dokusu karşılaştırılır. “Urfalıyam Ezel-den” türküsünün atmosferine hâkim aşk ve pişmanlığın dönemin kültürel atmosferi içerisindeki yerine işaret edilir. Başta aşk, sonrasında yer yer pişmanlık ve tekrar aşkın vurgulandığı türküde, aşk duygusunun makul görüldüğü bir kültürel iklim betimlenir. “Urfalıyam ezelden/Gönlüm geçmez güzelden/Gönlümün gözü çıksın/Urfa bir yana düşer/Zülüf gerdana düşer” gibi dizelerle tasvir edilen bu kültürel ortamda, aşk da pişmanlık da hayatın akışında bir durum olarak görülür (Aydınlı, 2008: 287). Fakat aynı türkü, şiirde kültürel bağlamından koparılmış olarak konumlandırıldığında, anlamı ve söylemi değişir. Böylece önceki kültürel atmosferde karşılığı olan ve anlam bulan türkü, bugünün kültürel yapısında bozulmuş, söz ve mana gücünü yitirmiş olarak görünür. Türkünün bu hali “Bir modern çağ eleştirisi olan şiirde aşk kavramının içinin boşaltılmasına duyulan tepki(nin)” sonucudur (Çoruk, 2020: 93). Nitekim ilk dört dize bu mana etrafında gerçekleşir. Şiirde atıfta bulunulan diğer bir metin Elhân-ı Şitâ’dır. Karın betimlendiği bu şiirde; naif, tabiatı yakın plana alan, insan ve tabiatı bir karede buluşturan, insan ruhunun gizemine odaklı bir söylemin karşılık bulduğu kültürel bir iklim söz konusudur (Akyüz, 1985: 308-309). Şiirde, aynı metin, bugünün kültürel atmosferinde manası anlaşılmamış olarak yer alır. Şiirde, bu belirlemelere ilaveten iki metindeki duygu yoğunluğu, anlam derinliği de ön plana çıkar. Nitekim şai-

rin şiirdeki arayış temasını bu iki metin üzerinden temellendirilmesi bunun örneğidir. İlk sekiz dizede farklı kültür, kavramlarla kurulan bağ, şairin arayışını sembolize etmektedir. Gri tonda ve belirsiz tasvir edilen arayış; bekleme, yolculuk şeklinde tezahür eder. “*Geldin mi, bekleniyordun da diyemem/Beklenmiyordun da.../Gidelim, pekâlâ, düşelim yola/Ardına düştüğüm şu anda,*” dizelerinde gerçekleşen yolculuk, sonraki iki dizede huzura ve dinginliğe erişmiş bir ruha yerini bırakır. “*Yüreğimde bir huzur/Ve ötelere bir merak*” sözleriyle anlatılan bu durum hem huzuru hem onu besleyen yolculuğu ve merakı imgelemektedir.

Metinler arasılık çerçevesinde sözü edilen diğer bir türkü “Gesi Bağları”dır. Türkü “Non Dolet III” şiirinde yer alır. Ayrılık ve kavuşma gibi temalar etrafında gelişen türkü, aynı kavramlar üzerine inşa edilen şiirde karşılık bulur:

*Gesi bağlarında dolanyor
Ve yitirdiklerimi, yitirmediklerimi,
Aranyorum (Hatemi, 2013: 228).*

Şiirin de türkünün de aynı tema bağlamında bir anlam süreci içerdiği görülmektedir. Bu çerçevede şair, metnini bir önceki metin olan “Gesi Bağları” üzerine temellendirir. Böylelikle okurun, geçmişe uzanarak bu metnin ışığında ayrılık, kavuşma ve kültürel ortamı tekrar deneyimlenmesi sağlanır. “Frankfurtlu Firuz” şiirinde de ayrılık temi, “Uyan Sunam” türküsündeki “Çağırırım Sunam, Sunam uyanmaz” mısrasıyla desteklenir (Hatemi, 2013: 94). Frankfurt’ta yazılan şiir, türküdeki gibi hüznün, ayrılık ve kavuşma kavramlarıyla ilişkilidir. Ülkesine karşı özlemine bu şiirle ifade etmeye çalışan şair, bu duyguyu vurgulamak için sözü edilen türküden yararlanır. Türkü, hem sanatçıdaki gurbet hüznünü hem onun yaslandığı kültürü ortaya koyar. Diğer bir ifadeyle şair, türküyle temayı vurgulamanın yanında kültürel unsurlarla olan güçlü bağlarına da işaret eder.

Metinler arası bağlamda yararlanan diğer bir eser, Nesimi’ye ait olan “Melâmet Hırkası” şiiridir. Bu şiir, “Karabaş Şikestesı” adlı metinde yer almaktadır. “Melâmet Hırkası”nda olduğu gibi “Karabaş Şikestesı”nde de eylemlerinden ötürü hesap vermemeyi, toplumsal baskı ve kurallara karşıtlığı ifade etmektedir. Fakat bu karşıtlık, Nesimi gibi sert ifadeler yerine naif bir söylemle dile getirilir:

*Melâmet hırkasını giyerek eynime,
Ne yüreğime ne beynime
Ne de ardıma bakmalı, gitmeliyim
Kişi ardına bakmadan gitmelidir (Hatemi, 2013: 202).*

Kurallara karşıtlığın biçimlendirdiği bu dizelerde, ön plana çıkan bulunan yeri terk etme, Nesimi'nin dizelerindeki kültürel kodlarla örülmüştür. Eylem, önce bireysel olarak dile getirilirken sonra genelleştirilir. Bireysellikten toplumsallığa evrilen ve zorunluluk içeren eylem, dünya nimetlerinden uzaklaşmayı, benliği ve akli terbiye etmeyi bunların sonucunda olgunlaşmayı öğretir. Şiirin temelini oluşturan bu eylem tasavvufla ilişkilidir. Çünkü şiirdeki tüm göstergelerde tasavvufta olduğu gibi nefis terbiyesi önceliklidir. Nitekim şiirdeki karşıtlık da bu terbiyeyi engelleyecek unsurlara yöneliktir.

Bir şiirde eski metinlere yer verilmesi yukarıda belirtildiği gibi şairin içinden geldiği kültüre karşı "vefa ve mensubiyet duygusuyla" alakalıdır (Macit, 1995: 7). Hatemi'nin "Dede Efendi'ye, halk müziğine ve sanat müziğine karşı derin ve yakından ilgisi, ilk gençlik yıllarından itibaren Türk müziğine gönül vermiş olması ve kendi ifadesiyle "laylaylom" şarkılardan çocukluktan beri hoşlanma(yışı), kültürel aidiyetinin bir sonucudur (Genç, 2007: 54). Şairlerin önceki metin ve söylemlerden yararlanmaları bazen geçmişe özlem duygusunun bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Fakat Hatemi'nin bu kullanımının temelinde geçmiş kültüre yönelik güçlü bir farkındalık bulunur. Çünkü sanatçı, 'değişimlere rağmen içten içe çehremizi belirleyen şeylerin devam ettiğini hissederek bu atıflara' yer vermiştir (Ayvazoğlu, 1993: 7). Başka bir ifadeyle kurulan bu bağ, kültürel sürekliliğin bir göstergesi olmuştur. Hatemi'nin şiirlerine mana, dil ve tema yönüyle katkı sağlayan metinler arası ilişkiler, şiirin temasına uygun bir atmosferin oluşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede "Şiirlerinde çok sık rastladığımız türkülerden, Türk musikisinin değişik asırlarda sevilerek okunmuş, dinlenmiş parçalarından yapılan alıntıları da bu amaca yönelik tarafı vardır kuşkusuz." (Macit, 1995: 8) Böylece bir şiirde farklı metin ve kavramların buluşturulmasıyla, "kendinden hiçbir zaman ayrılmayacak bir göstergesel dizge biçiminde gerçekleş(en) sanat yapısının iletisi" daha güçlü bir biçimde yansıtılmıştır (Göktürk, 1997: 17).

Sonuç

20. yüzyılda ortaya çıkan terimlerden biri metinler arasılıktır. Kavramsallaştırılmasıyla birlikte kabul gören terim, metinlerde başka sözlerin yer alma gerekçesi ve kullanım biçimini ele almaktadır. Kuramsal boyutu olan kavram, metne farklı yaklaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Metnin, başka metin ve sözlerle iletişime geçebileceğini, bunun metne farklı özellikler kattığını iddia etmektedir. Bu çerçevede metinler arasılıkla birlikte metnin başka metinlerle anılma, anlam üretme; sözü ve anlamı daha fazla dolaşıma sokma, etkin kılma ve zenginleştirme gibi imkânlar kazandığı görülür. Bu hususiyetleri içeren metin, her okumada başka anlamlar üretebilecek çoklu

anlam ve bakış açısına sahip olur. Metinler arasılıkla metnin kavuştuğu içerik ve biçim imkânlarından ötürü kavram, hızlı bir biçimde kabul görür. Kavramla ilgili Avrupa kıtasında başlayan tartışmalar zamanla, dünyanın farklı ülkelerine yayılır. Ortaya çıkışı 1960 olan kavramın Türkiye’de tartışmalara konu olması, bu tarihten sonradır.

Metinler arasılık kavramı Türkiye’de 1960’tan sonra ciddi bir karşılık görülür. Birçok düşünür ve sanatçı tarafından bu kavram üzerine yazma ve konuşma edimi gerçekleştirilir. Kavramın zemin bulmasıyla birlikte metinlerin bu anlamda oluşturulması ve çözümlenmesi söz konusu olur. Özellikle son dönemlerde metinler arasılık kavramının ışığında edebî eserlerin incelendiği görülmektedir. Bu bağlamda metinleri ele alınacak sanatçılardan biri Hüsrev Hatemi’dir. Uzun süren şiir serüveninde Hatemi’nin anlam ve tema evrenine temas eden birçok farklı metin söz konusudur. Sanatçının metni ile diğer metinlerin örülüşünde kompleks, anlamı derinleştiren, başka kavram ve kültürlere kapı aralayan, modern ile geleneği aynı potada eriten, yer yer çağdaş insanın çözümlerini geleneğe yönlendiren bir özellik dikkat çeker. Bu anlamda onun şiir dünyasında başta İslâm kültürü olmak üzere tasavvuf düşüncesi ve divan şiiri ile halk kültürü, bu kültürün unsurları ve farklı kültürlere ait hususlar yer alır.

Hatemi’nin şiir dünyasında kurulan metinler arası ilişkilerle yazılan yeni metne; anlam, imge, tema ve söylem açısından farklı boyutlar kazandırılır. Dışarıdan alınan veya atıfta bulunulan ifadeler; metnin anlam alanlarını çoğaltıp genişletirken, imge, tema ve söylem bakımından da metni zengin kılar. Böylece gövde metin dışında başka metinlerin var olduğu, anıldığı bir metin oluşturularak ayrışık parçalardan bütünlüğe ulaşılır. Bu doğrultuda metnin kendisi ile ona dâhil olanlardan elde edilen anlam, imge ve tema ile bütünlük meydana getirilir. Söz gelimi divan şiirinden yararlanılarak metin anlam ve tema olarak geniş bir zamana teşmil olacak biçimde işlenir. Özellikle modern şiirin olanaklarından hareketle divan şiirine ve tasavvuf içerikli ifadelere alan açılarak aynı kültür parçalarının yeni söylemler etrafında toplanabilecekleri ima edilmektedir. Metinler arasılıkla birlikte farklı dönemlere ait kültür parçalarıyla bütünlük oluşturulabileceği vurgulanmıştır.

Hatemi’nin şiirinde divan şiiri haricinde Kur’an’a ve halk türkülerine ait ifadelere de yer verilmiştir. Kur’an ayetlerinin bulunduğu şiirlerde insan psikolojisi, yaşam-su ilişkisi gibi konular üzerinde durulmuştur. İnsan psikolojisine dair ayetlerin bulunduğu metinde ruhsal sağaltımla alakalı anlatıma yer verilerek, Kur’an’daki söylemin tüm zamanları kapsayacak nitelikte olduğu imlenir. Aynı durum su ile ilgili ayet için de geçerlidir. Hatemi, şiirine aldığı ayetlerle insan, yaşam ve diğer kavramlarla ilgili Kur’an’ın kendine özgü ve bugün de karşılık bulan bir bakış açısını takip eder. İslâm kültürünü oluşturan

bileşenlerin bugüne taşınabileceğini hissettirir. Hatemi'nin şiir evreninde metinler arası ilişkiler kurulan diğer bir alan da halk türküleridir. Geleneği bugünle birleştiren bu ilişkiler, metindeki söylemin anlam ve tema olarak katmanlı olmasını sağlar. Türkülere yer verilerek, bugünkü şiirde önceki kültürün de var olabileceğini gösterdiği gibi kültürün sürekliliğine ve şiirin beslendiği kaynaklara da işaret etmektedir. Sonuç olarak kurduğu metinler arası ilişkilerle Hatemi'nin şiiri, İslâm kültüründen geleneksel kültürel temellere dayanan bir özellik sergiler.

KAYNAKÇA

- Akın, Hüseyin (2009); "Hüsrev Hatemi ya da Yozlaşmadan Şair Olmak". *Dergâh Dergisi*, S. 227, s. 17-19.
- Akyüz, Kenan (1985); *Batu Tesirinde Türk Şiir Antolojisi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Aktulum, Kubilay (2000); *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara.
- Aycı, Mehmet (2007); "Çelebi Bizi Unutma". *Kırknar Aylık Kültür-Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, s. 57.
- Aydınlı, Necati (2008); *Urfa Türküleri ve Öyküleri*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa.
- Ayvazoğlu, Beşir (1993); "Hüsrev Hatemi'nin Şiirlerine Dair", *Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 242, s. 6-7.
- Barbarosoğlu, Fatma (2020); "Duyguların Tarihi Bahsinde Berlin 1969", *Muhit Dergisi*, s.104-106.
- Bars, Mehmet Emin (2013); "Kerem ile Aslı Hikâyesinde Metinlerarası İlişkiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, S. 6/24, s. 68-82.
- Barthes, Roland (2013); *Dilin Çalışma Sesi*, (çev. Ayşe Ece-Necmettin Kâmil Sevil-Elif Gökteke), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barthes, Roland (1993); *Göstergebilimsel Serüven*, (çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), Yapı Kredi Yayınları.
- Çoruk, Ali Şükrü (2020); "Hüsrev Hatemi Üzerine", *Muhit Dergisi*, s. 92-93.
- Denge Dergisi, (2013); "Edebiyat Aşığı Bir Bilim İnsanı Hüsrev Hatemi". (Röportaj). *Denge Dergisi*. S. 37, s. 22-25.
- Eagleton, Terry (2014); *Edebiyat Kuramı*, (çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ekiz, Tevfik (2007); "Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 4, s.119-127.
- Erünsal, İsmail E. (2008); "Revânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, s.30-31.
- Genç, Yusuf (2007); "Anıcak Ol Meclisi Gözünden Akan Kandır". *Kırknar Aylık Kültür-Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, s.52-54.
- Gezeroğlu, Senem "Bir Kalem Tabibi", <http://www.istanbul.com/bir-kalem-tabibi/152185.htm> (Ekleme Tarihi: 11.04.2011, Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Gökalp-Alpaslan, G. Gonca (2009); "Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreya'nın Şiirinin Bileşenleri", *Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, Vol. 4 /1-I, s. 435-463.
- Göktürk, Akşit (1994); *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Göktürk, Akşit (1997); *Okuma Uğraşı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gündoğdu, A. E. (2012). "Metinlerarasılık Bağlamında Tahsin Yücel'in 'Yalan' Adlı Romanı". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish/Turkic*, Vol. 7/4, s.1893-1903.

Harvey, David (1996); *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.

Hatemi, Hüsrev (2013); *Şiirler*, Dergâh Yayınları, 4. bs., İstanbul.

İlhan, Nilüfer (2015); "Hüsrev Hatemi'nin Anılarında İstanbul'un Sosyal ve Kültürel Yaşamı". *Edebiyat Ortamı*, 46, s. 70-75.

Kabaklı, Ahmet (1991); "Hasan Hüsrev Hatemi". *Türk Edebiyatı 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi Şiir*, C. 4, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 230-245.

Karaca, Alaattin (2020); "Erguvanî ve İstanbulî ve Melâlî Şair Hüsrev Hatemi", *Muhit Dergisi*, s. 84-91.

Kristeva, Julia (1980); *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, (Trans. Thomas Gora-Alice Jardine- Leon S. Roudiez), (Ed. Leon S. Roudiez), Columbia University Press, New York, s. 36.

Kur'an-ı Kerim Meali (2010); "Araf Süresi" Ayet 92, s.161; "Enbiya Süresi" Ayet 30, s.323; "Yasin Süresi" Ayet 1/83, s.439-444; "İnşirâh Süresi" Ayet 1/8, s.596 (haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Jameson, Fredric (2005); *Modernizm İdeolojisi*, (çev. Kemal Atakay-Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Macit, Muhsin (1995); "Hüsrev Hatemi'nin Şiiri", *Dergâh Dergisi*, S. 66, s. 7-8.

Sılay, Mehmet (1988); "Hatemi'nin Şiirlerinde Nostalji". *Türk Edebiyatı Dergisi*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, S.176, İstanbul, s. 4.

Tonga, Necati (2019); "H. Hüsrev Hatemi". *Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*,

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akrajournal/writing-rules>, (Güncelleme Tarihi: 20.12.2020), (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

Özarslan, Ersin (2002); "Hüsrev Hatemi'nin Hatıraları Anıcağ Ol Meclisi'nin Hatırlattıkları". *Dergâh Dergisi*, S. 147, s. 19-20.

Özekinci, Orhan; "Aşk En İyi Anlatan Müslüman Şâir", *Haberkültür.Net*. www.haberkultur.net/HD2537_aski-en-iyi-anlatan-musluman-sair.htm (Ekleme Tarihi: 12.09. 2010, Erişim Tarihi: 22.10.2017).

Öztürk, Yakup (2014); "Deterjan Çağına İsyân: Hüsrev Hatemi Şiiri Üzerine Bazı Dikkatler", *Dergâh Dergisi*, S.147, s. 21-23.

Userin, Ali Görkem (2013); "Hüsrev Hatemi: Ortak Payda İnsan Kalbidir", *İtibar Dergisi*, S. 3, s. 38-40.

Yılmaz, Tuba (2016); "Hüsrev Hatemi'nin 'Dağıtmış Gazel' Şiirinde Metinlerarasılık Bağlamında Modern Hayatın Eleştirisi", *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, s.139-162.